

Változó nemzet – átalakuló nemzettudat

Egyre jobban érzékelhető, hogy a nemzeti hovatartozás a társadalmi, gazdasági, kulturális változások alapkérdésévé válik. Az oktató-nevelő intézmények nem kerülhetik el a válaszadást a gyerekek és ifjak nemzettudatának kérdéseiben. Ehhez azonban a fogalmak tisztázására, a problémák feltárására, a progresszív nézetek közvetítésére, a nevelés új alapokra helyezésére van szükség.

A FOGALMAK ÉRTELMEZÉSE

Komplex módon értelmezi a nemzet fogalmát Sz. Dévai Judit. Több tudományos kutatási eredményt felhasználva definiálja a nemzet fogalmát. Szociológiai megközelítésben a nemzet valódi közösségnek tekinthető. A legkisebb szerves egység, minden részelem egyesül benne, de egyúttal a legnagyobb közösségi egység is, mert ami rajta kívül van, az már a munkamegosztás egy másik egységébe tartozik. A nemzet az alapja a létező közösségeknek, benne kiteljesedhetnek a szekunder közösségek (települések, intézmények, munkahelyek). A nemzet kritériumai: a történelmi összetartozás, a nyelvi azonosság, a közös kultúra, a gazdasági életképesség. A történelemtudomány szempontjából a nemzet társadalmi közösség, melynek főbb elemei: az adott társadalmi-politikai-gazdasági rendszer, meghatározott terület, otthonos és kedvelt (szeretett) haza, szervezetileg kiépült állam, melyben a közösség teljes egésze részes. Az európai nemzetek történeti fejlődésének két alapvető útja különböztethető meg. Az államnemzeti (politikai nemzet) francia-angol irány, legfőbb összetevője az állampolgári viszony. A kultúrnemzeti irányzat alapvető eleme a származás, a kulturális közösség, a nyelv, az azonos nemzeti jellem és lelki alkat. Jelenünkben is e nézetek élnek tovább a történelmi múlt „örökségeként”. A megváltozott – átalakulóban lévő – nemzet összetevői ma: a metamorfózison átesett újszerű társadalmi-politikai-kulturális-gazdasági struktúra; szabad és önként kialakított kapcsolatrendszer; objektív elemek birtokbavétele (terület, föld, gazdasági javak birtoklása, kultúra, nyelv); tradicionális történeti tartalmak (a nemzeti történelem) megtisztítása a hazugságoktól, s az igaz történelem ismerete; a nemzet fogalmához kapcsolódó pszichés összetevők (szubjektív emlékek és élmények, érzések és érzelmek, öntudat).¹

Nézetekre különülnek el az emberi csoportok – állapítja meg A. Adler –, melyek elzárkóznak, ellenségeskednek, csoportokat zárnak ki, nemzetüket más nemzetnél magasabb értékűnek tartják, kölcsönös egészségtelen vetélkedés és harc alakul ki közöttük. A nemzet politikai, gazdasági érdekcsoportokra, vallásokra, kisebbségre és többségre szakad szét. Mindegyik elkülönült egység értéket hoz létre, melyek egy idő után megsemmisülnek, elavult, erőtlen vagy élő hagyományokban maradnak meg. A nemzeten belül rejtett ellentétek vannak, manipulációk révén csoportokat egymás ellen uszítanak, így erőszakos csoportok juthatnak hatalomhoz, miközben másokat kizárnak jogaikból, a hatalomból és a közügyek intézéséből.²

Bibó István szerint a nemzet fogalmának három hagyományos kritériuma van: A történelmi keret nem mindig a legjobb megoldást kínálja, optimális esetben azonban nemzetformáló tényező. A nyelv nemzettudatot alakító hatást vált ki a világ számos pontján. Ennek ellenére nem feltétlenül szükséges a nemzet kialakulásában, nélküle is kiteljesedhet a nemzet. A gazdasági feltételek alátámasztják a nemzeti törekvéseket, de nem bizonyos, hogy a gazdasági életképesség szükségképpen a nemzetet is életképesé teszi. A modern nemzet legfőbb értékei: minden ember szabadsága, egyenlő emberi méltósága, a demokratizmus közegének megteremtése, jogegyenlőség, népszuverenitás, önrendelkezés.³ Babits Mihály a nemzetfogalmat új vonásokkal gazdagít-

ja, tőle való a következő megállapítás: „Nemzet vagyunk, s a szó régi, szellemi, jogi, erkölcsi értelmében: nem pedig faj a tülekedő fajok között, se valami nyomorult, kicsiny erőlködés a nagy erők félelmetes csataterén. Csak nem akarunk ilyené válni? Meg kell maradnunk nemzetnek, léleknek, szabadnak, nemesnek, alkotónak, mely mindenkivel dacol szellemi erőben, mely senkinél sem érzi hátrább magát”. Az idézethez még hozzá kell tenni: Babits ezeket a sorokat 1939-ben írta.

Jelenünkben – s várhatóan a jövőben – a ma még egymással szembenálló nemzetek közeledni fognak egymáshoz. Ha azt akarják, hogy a nemzetközi munkamegosztásból – a jólétekből – részesüljenek, ki kell lépniük a bezárkózottságukból. Az egymással szembenállás, a terület-szerzés, a nacionalista fölény és gőg faji, etnikai, vallási, nyelvi konfliktusokat és háborúkat robbantott ki. Nem lehet sokáig élni szétrombolt országokban, megbénult gazdaságokban, gyűlölködések légkörében, elmaradottságban. Az országokban a tényleges és a képletes romok eltakarítására – építésre, alkotásra – van szükség. Ezért alakul ki világszerte a nemzetek között folyamatos és tartós érintkezés és együttműködés. Angelusz Erzsébet írja: „Az egész világot átfogó politikai, kulturális, gazdasági kapcsolatok kiépülése mentén felgyorsult az emberiség egységge szerveződésének folyamata. A különböző kultúrájú, vallású, nyelvű stb. emberek testközelbe kerülése gyakorlati szükségletként vetette fel a párbeszédre, az egymás megértésére, a békés kooperációra való képességet. A szabályozás terén e helyzetet szülte új szükségletünk „felülről”, célirányos organizált nemzetközi szervezetek próbálják kielégíteni, s ma még kérdéses, hogy milyen gyorsan és milyen hatékonysággal épülnek ki – s kiépülnek-e egyáltalán – olyan „alulról kiinduló” önszabályozó mechanizmusok, amelyek hatékony reguláló szerepet tölthetnek be”.⁵ A modern polgárosult (polgárosuló) országok arra törekcsenek, hogy nemzetüket beilleszkcsék egy nagyobb integráló egységbe –, például Európába. A piacgazdaságra épülő termelés és áruértékesítés nemzeti kultúrákra alapozott sokszínűség, a kisebbségekkel szembeni tolerancia, a sokszálú kapcsolatrendszer, a határok átjárhatósága, az értékek széleskörű cseréje, a gyűlölködés és a háborúk megszüntetése az, ami vonzza az embereket az európai integrációkba. A nemzeten belüli polgári irányzatok a fejlődés alapvető mozgatórugójának a teljesítményt, a versenyt, a jogok rendszerét, a magántulajdont, a polgár szabad szervezkedését és szervezeteit – tartják. A civil társadalom létrehozza a polgárok egységét, az így kialakuló – jövőre, emberi értékekre, az élő hagyományokra, a globális szervezetekbe integrálódóan, a hatalmat korlátozva a külső hatások felé nyitottan – szervezi intézményeit s a bennük folyó munkát. A polgárok nem állnak szemben a jövőre orientált nemzettel, s azt vállalják, hogy a regionális szervezetek egymáshoz közeledve teremthetik meg a globális nagy egységet, melyben benne foglaltatik a nemzet patriotizmusa is.

Nemzet és az egységesülő világ szerveződése nem zárják ki egymást. Érdemes idézni Lányi András összegező gondolatait a nemzet és a nemzetiségi kérdésről. „A mostani magyarságot a nemzeti keretek között megélt történelem és a közösen alkotott kultúra olvasztotta egygyc: sokféle nemzetiségből. Jelenlegi határainkon belül nem marad olyan elkülönülő kisebbség, amely lélekszámánál, jelentőségénél vagy szeparatista ambíciójánál fogva a magyarságra nézve akár politikailag, akár szellemi értelemben fenyegetést jelentene.”⁶ A határok átjárhatóvá válhatnak, a nemzetek azonban tovább élnek. Az eltérő pedagógiai programok a nemzetek gazdasági, kulturális, természeti értékei közül azokkal ismertetik meg a tanulókat, amelyek beillenek a koncepciókba. A nemzeti történelmet hitelességében, más népek nemzeti identitását tiszteletben tartva tanítják az iskolákban. Nagy gondot fordítanak az anyanyelvi nevelésre, a nemzetek közötti megértésre és együttműködésre, az idegen nyelvek elsajátítására készítetik a tanulókat.

Nemzet és univerzalizálás nem zárja ki egymást, a rész és az egész összefüggése érvényesül e szerveződések kisebb és nagyobb egységeiben. Az egyetemes világ nem rekesztheti ki rendszerből a nemzeteket, hiszen belőlük építkeznek, de a nemzetek sem hagyhatják ki értékrendszerükből az egyetemes értékeket. A nemzetek kultúrája teszi színessé és sokrétűvé a „világkultúrát”. A világpolgár, ha akarja, ha nem, egy nemzetnek is tagja, de a patrióta is élvezi a

nagyvilág anyagi javait, szép tájait és városait, a nemzetek barátságát és művészi alkotásait. A modern nemzetben minden nemzetiség megtalálhatja hazáját. A szűkebb pátriában az egyén a szülőföld iskoláját konkrét tettekkel képes fejleszteni. Az iskola elsajátíttatja növendékeivel a nemzethez tartozás kapcsolatait, a demokrácia szabályait, a teljesítmények elérését, a sikereket, az iskolai autonómiát, az önállóságot, a környezet védelmét – az individuum kiteljesedését. Nevelés terén is kiépítendő a globális kapcsolatok, melyeket átfogó kérdésekkel foglalkozó intézmények szerveznek. Az együttműködés egyenrangúságot igényel, összehasonlító látásmódot követel meg, kialakítja a diplomák nemzetközi elismerését.

A környezetvédelmi nevelés az emberiség és a környezet viszonyainak új elméletét és gyakorlatát hangolja össze az egész világon.

NÉHÁNY GONDOLAT A NEMZETTUDATRÓL

Szilárd nemzettudat szükséges ahhoz, hogy a nemzet megújuljon. A szociálpszichológiai alapozottságú azonosulás a személyiség számára tradíciókat, értékakkumulációkat, értékbázist biztosít, mindig egy meghatározott társadalommal való elfogadási vagy tagadási viszonyt határoz meg, s a nemzet jelenének és jövőjének önértéke lehetőséget nyújt az értelmes és gazdag életre.⁷ A nemzeti hovatartozás kapcsolat- és viszonyrendszer sokvariációjú gyakorlataként jön létre, élmények szükségessé az azonosulás megszilárdulásához, míg végül az egyén összeolvad a nemzet egészével. Az identifikációban az ember teljes mértékben azonosul a nemzettel, az átvett viselkedési módokat, szerepeket, értékeket, ízlésirányt, magatartási normákat sajátjának tekinti. „A nemzeti hovatartozás és azonosulás élménye érzelmi – gondolati jellegű” – írja Csepeli György. Az érzelem elősegíti a nemzet egységesülését (elsősorban tömeghelyzetben, sérelem esetében, előítéletes megkülönböztetésekben). Az egyén vállalja a nemzeti azonosulás előnyeit és hátrányait.⁸ A nemzettudat összetevői: megbízható ismeretek a nemzetről (fogalmak, normák, történelem, földrajz, irodalom, nyelv), ítélőképesség (értékelés, elemzés, vélemény), logikus gondolkodás (gondolkodási műveletek, összefüggések, következtetések), motiváció (érdéklődés vagy törekvés, beállítódás, irányulás).

Az egyén oldaláról a nemzettudat önmeghatározást jelent. A motivációt a nemzethez tartozásban az emocionális töltés biztosítja, az egyén emlékei, családja, kulturális hagyománya, történelmi múltja, anyanyelve arra ösztönzi, hogy nemzethez tartozónak érezze magát. A nemzeti tudat folyamatban értelmezhető: nem velünk született, hanem hosszú idő alatt kialakuló – társadalmi-történelmi tényezők által létrejött és formált – azonosságtípus. Legfontosabb eszköze a kommunikáció, mely az azonosulás kialakulásához gondolatokat és érzelmeket biztosít. Az információk a múltból és a mából érkeznek: egy részük aktualizálódik, más részük szelektálódik, s a megmaradt információ bekerül az interperszonális kapcsolatokba. A kommunikációs folyamatban a nemzet létre, értékeire, elsőbbségére, a világban elfoglalt helyére stb. vonatkozó ismeretek cirkulálnak. A nemzeti önbesorolás kétféle jelentést tartalmaz: egyeseknek a származást, az anyanyelvet, a lakóhelyet, az állampolgárságot jelenti. Mások – elsősorban az urbanizált körülmények között élő (a művelt réteg) – a nemzet fogalmán a tanulás, alkotó részvételrel szerzett élményt (érzést, hazafiságot, lojalitást) értik. A nemzeti hovatartozás általában a köztudatban pozitív jelentésű. Ha ellentét alakul ki az egyén és a nemzet között, cinikus szembenállás, kényszerű vagy önkéntes kivándorlás lesz a következménye. A nemzeti azonosulás aktivizálódása konkrét helyzetekben, magatartásban elvárt szerepben, demonstrációkban, észlelt előítéletekben, kisebbségi sorsban, hátrányos élethelyzetben, a másság hangsúlyozásában, a nemzeti büszkeségben – jut kifejezésre. Torzulásokkal jár az elfogultság: a „különb volt” hangsúlyozása, a góg, a címkézés, a védekező mechanizmusok, az öncsaló öngazolás, az előítélet, a bűnbak-keresés, az etnocentrikus gondolkodásmód.⁹

Világviszonylatban előtérbe került a nemzeti identitás kérdése. Újraéledtek a nemzeti mozgalmak. A nacionalizmustól áthatott népek vívják ma élethalálharcukat egymással. Végső céljuk – a függetlenség elérése – vezette a balti nemzeteket, a szlovéneket, a horvátokat önálló-

slási törekvéseikben. Nacionalista-sovinisza agresszivitás és az előítélet jellemezte a marosvásárhelyi eseményeket. Területrabló háború alakult ki Boszniában, háborút követelt az örmény – azerbajdzsáni ellentét, a grúz-abház viszály. Az etnikai kevertség a Vajdaságban, Szlovákiában, Erdélyben – és másutt is – a kisebbség jogainak visszaszorításához vezetett. A magyarságtudat kérdéseinek tisztázása is új szakaszba került. Sz. Dévai Judit írja: „Az utóbbi években a rendszerváltás körüli, utáni időszakban a magyarságtudatot övező több évtizedes „állóvizet” heves viharok korbácsolják. A nemzeti tudatosulás egy új, korszerű nemzeti-társadalmi értékrend és magatartási kultúra megteremtését ígéri, de nem talál egységes elfogadásra..., a magyar nemzeti kultúra korszerű, funkcióképes modelljének és szerkezetének kialakítása még várat magára. Annak tudatosítása, hogy ebbe mind az egyetemes magaskultúra, mind a népi mélykultúra értékei szervesen beépülnek, alig kapott teret, s hiányzik az értékek aktivizálása, az ártó ellentmondások kirotálása – végső soron egy korszerű nemzettudat kiépítése továbbra is előttünk álló feladat”. Magyarország határain kívül élő magyarság nemzettudatát és életét kedvezőtlenül befolyásolják országuk homogén nemzeti állam létrehozására irányuló törekvései (Románia, Szlovákia). E törekvések valórváltásának akadályait a kisebbségekben látják, ezért alkalmazzák a beolvasztást. Ennek változatos eljárás módjai vannak: egyenlőtlenséget alakítanak ki a kisebbségek kárára beruházási intézkedésekkel; a kisebbségek a társadalmi életben csak a többség nyelvénél eljáratásával érvényesülhetnek; a kisebbség munkalehetőségeinek megoldatlanságával előidéznek szétválásukat; megszüntetik a települések múltbeli emlékeit őrző épületeket, nem támogatják a magyarság településfejlesztési törekvéseit; nem garantálják az anyanyelvhasználatot, a közigazgatásban, a hadseregben, az igazságszolgáltatásban csak a többség nyelve használható; a történelem meghamisításával akadályozzák a nemzeti azonosságtudat kibontakozását; nehezítik a magyar nyelvű iskolák létrehozását; gyanakvással és ellenszenvvel nézik a magyar kisebbség anyanyelvi iskolák létrehozását, gyanakvással és ellenszenvvel nézik a magyar kisebbség anyanyelvi iskolák létrehozását.

„Hovatartozását az ember nem tanulja, hanem átéli, örökli, beleni – írja Lányi András. – Erkölcsi döntés, rokonszenv vagy érdek szerint azután tétleg vállalja vagy – szélső esetben – meg is tagadhatja ezeket, de intellektuális választásainak tárgya inkább az lehet, hogy indentitásainak milyen értelmet és milyen értéket tulajdonít.”¹¹ Élete folyamán minden ember átmenet a nemzethez tartozás szocializációján, melynek külső feltételei a viszonylag homogén környezet és egy adott társadalmi csoporthoz tartozás. Belső feltételei: ép idegrendszer, kommunikációs képesség, fejlődőképes éntudat. A nemzettudat nevelésében a tanítók és a tanárok figyelembe veszik az életrészek szerinti jellemzőket. A 6–7 évesek számára a nemzet még jelentés nélküli. 8–9 éves tanulók érzelmeiben és gondolataiban már felbukkan a nemzet. 10–11 éves korban kifejeződik a kölcsönösségi attitűd, az énközpontúságból ki tudnak lépni, s képesek azonosulni a nagyobb társadalmi közösségekkel.¹² A tizenévesek és az ifjak nemzettudata függ: a családi-társadalmi-szociokulturális háttértől, az iskolától, a tömegkommunikációtól, a kortárs csoportok befolyásoló hatásaitól.

Ma a gyerekeket és ifjakat – a változásokból következően – ellentétek és ellentmondások veszik körül. A társadalmi átalakulás szemük előtt zajlik le, közvetlenül vagy családjuk révén közvetve, akaratlanul is részeseivé válnak a metamorfózisnak. Az értelmes fiatalok látják és tapasztalják, hogyan fordulnak ellentétükbe a korábban értékesnek tartott nézetek, normák, magatartásformák, kapcsolatok. A felnőttek teljesen jogos és igényelt „átvedlése” bizalmatlanságot kelthet a gyerekekben és ifjakban. Az ország (a nemzet) átalakulását nem lehet eltitkolni. Társadalmi szinten elvárható, hogy a fiatalok és a felnőttek közösen gondolják át: a változás milyen értékeket hoz létre, s milyen melléktermékei vannak. Az emberi szabadság eredménye, hogy a nemzetet sokféleképpen lehet szeretni és szolgálni. Eltérő nézetek színezhetik a nemzethez való viszonyt, s egymás mellett többféle cselekvési program segítheti elő az új típusú nemzet fejlődését.

Jelenünkben a család a legfontosabb tényező a gyerekek nemzeti identitásának kialakulásában. A nemzethez kötődés képviselője s értékeinek közvetítője a család: élményeket és konkrét

tapasztalatokat biztosít az utódok számára. A nevelés módjai: a szülők példája, a család története (az elődök életútjának, tulajdona, szerepe a nemzettörténelemben, életük a békés és háborús időszakokban, munkájuk és közreműködésük a lakóhely gazdasági, kulturális életének formálásában; családi sikerek, kudarcok; pozíciók és kitüntetések, címek és rangok; a család tagjainak magatartása társadalmi változások idején stb.).

Havas Péter írja: „a nemzeti azonosságtudat pedagógiai forrása a tanító, hiszen érzelmi hatása személyes, közvetlen. Módszerbeli gazdagsága, a közvetlen tájat, lakóhelyet, környéket feldolgozó ötletei igen fontosak”.¹³ Pataki Ferenc ehhez hozzáteszi, hogy az elkövetkezendő időszak korszerűen dolgozó pedagógusa a nevelés során hasznosítja a történeti múlt és a hagyomány megismerését, s a jövő- és teljesítményorientált patriotizmusával az előnyös változásokat szolgálja.¹⁴ Az iskolák a szülők-tanulók igényeiből következően más-más pedagógiai koncepcióból eredően valósíthatják meg a nemzeti azonosságtudatra nevelést. Vannak és lesznek olyan nevelési-oktatási intézmények, melyek nem szorgalmazzák a nemzettudat kialakítását. Nagyfokú toleranciára van szükség, hogy az eltérő profilú iskolák szabadon választhassák meg a nevelési koncepciókat. A nemzettudatot előtérbe helyező iskolák a tanterveikbe olyan irodalmi műveket, történelmi forrásanyagot, kirándulásokat, ünnepélyeket, sporttalálkozókat stb. iktatnak be, – s olyan tankönyveket választanak ki –, melyek a nemzettudat kialakulását segítik elő.

TORZULÁSOK ÉS ELLENTÉTEK

Ma a legtöbbet emlegetett szó a nacionalizmus. A latinból került a magyar nyelvbe, jelentése náció, nemzet. Az újkori politikai szemléletmód a társadalom alapvető kategóriájának a nemzetet tartja. A történelem során szerepe ellentmondásos volt. Az újkori nemzetállamok kialakulásában általában pozitív törekvéseket takart. Jelenünkben sok pejoratív jelentés tapad e szóhoz. Kosáry Domokos írja: „A nacionalista megoldások szokott jellemzője az agresszivitás és kétségbeesés. Egyik sem helyes. Sem az erőszakosság, sem az önfeláldozás. A nacionalizmus, ahogy nem egy szomszédos országban látjuk, ragályos betegség”.¹⁵ Jelenünkben a nacionalizmus indulatokat korbácsol fel, fegyveres atrocitásokat vált ki. Az emberek jelentős része nem akarja megvárni a határok légiessé válását, nem lát el az egyesülő szép jövőig: nyelve használatát, anyanyelvi oktatást, nemzeti függetlenséget, nemzeti kultúrát és intézményeket akar, miközben a szomszédos országok érdekeit figyelmen kívül hagyja.¹⁶

A sovinizmus szélsőséges nacionalizmus, mely nemzeti felsőbbrendűséget hirdet, más népeket lenéz, jogait nem ismeri el, a nemzetiségeket üldözi, gyűlöletet kelt ellenük. „A sovinizmus túlzott nemzeti követelés, a nemzeti érzés hisztérikus megnyilvánulása, s mint ilyen súlyosan elítélendő”¹⁷ – fejt ki véleményét Kovács Imre.

Sokan és sokszor visszaélnék az országban élő nemzetiségek sajátságos – esetenként kiszolgáltatott – helyzetével. A nemzetiség valamely ország területén, nem a többségi nemzethez tartozó, elsősorban a nyelv és a kultúra közössége alapján összetartozó, kisebbségben lévő népcsoport. A kisebbség az adott államban a többségtől különböző (nyelvben, kultúrában), számban kisebb közösség. Az etnikum olyan közösség, amely magát – és amelyet mások – etnikai kritériumok alapján azonosítanak. Közös ismérvei: a nyelv, a vallás, a nemzetiség, – vagy ezek kombinációi. Az etnikumot közös identitás érzése köti össze.¹⁸

Torzulások, helytelen értelmezések és gyakorlati megnyilvánulások tapadnak a nemzethez, a nemzetiséghez, az etnikum fogalmához. A nemzeti előítélet főbb jellemzői: elfogultság a nemzethez iránt, elutasítás más nemzetekkel szemben, ellenséges magatartás az „idegenekkel” és más népekkel szemben, irracionális az érdekek képviselésében és a konfliktusok kezelésében. Régi beidegződések, leegyszerűsítő sztereotípiák, stigmatizációk, félrehallások és magyarázkodások, kölcsönös érzékenységek, egymásra mutogatások, vádaskodások, durvaságok akadályozzák a nemzetek egymáshoz közeledését. Nagy kárt okoz a nemzeti identitás kialakulásában az a hamisítás, mely a nemzetet és a nacionalizmust azonosítja, s a nemzettudat kialakulásával szembehelyezkedik. E szemléletmód szerint a szabadelvűség és a nemzettudat egymást kizáró fogalmak, tehát a

szabadelvé egyén tartsa távol magát a nemzeti alapon létrejövő szerveződésektől. Tény azonban, hogy a „nacionalista előítélet” ferde tükrében a negatívan értékelt csoport minden tagja – egyéni tulajdonságaitól függetlenül – „hasonszórúvé” válik egy merev szabványszerű általánosítás szerint. Ezen előítéleteket nem „tudjuk”, hanem „hisszük”.¹⁹ Nem lehet racionális az a szemléletmód sem, mely a valóságos, az értékeket felvonultató, a nemzeti érdekeket más nemzetek értékeivel egyeztető, barátságot felkínáló, együttműködést kiépítő nemzettudatot elutasítja.

A kirekesztő nacionalizmus több pólusú nézetrendszerből táplálkozik. Egyrészt azt állítja, hogy keresztény nemzeti középosztály hajthat végre olyan innovatív programot, mely az egész nemzet érdekeit képviseli. Tehát a nem keresztények nem hivatottak a nemzetet képviselni, nem rendelkezhetnek nemzettudattal. Másrészt középosztály „vér szerint” a „nemesi nemzettől” származtatja magát, e körmönfont módon kitalált középosztályból kirekesztődik a zsidóság. A vallási alapozású stigmatizáló nemzettudat mérgező eszméje az antiszemitizmus, mely mindent, ami rossz, a zsidóktól eredeztet. Vádjaival a hibákért a zsidóságot teszi felelőssé. E „ferde nemzettudat” nehezményezi: a zsidó kapitalizmust, a zsidó totalitáriánus államot, a zsidó uralomvágyat (judokráciát), a zsidó uralomellenes anarchiát, a zsidó destrukciót, a zsidó szabadgondolkodást. E nézetrendszer legnagyobb szélsősége, hogy az minden ellenfelet zsidónak tekint. „A zsidók belülről bomlasztanak” – állítják, s a nemzeti öntudatot tőlük kell féltetni, „fordított asszimilációt” hajtanak végre, és saját nemzetidegen mentalitásukhoz hajlítják a magyar szellemet. A kirekesztés következménye az idegengyűlölet, melynek célpontjai: a szomszéd nemzetek, a cigányok, a bevándorlók, a színes bőrű diákok.²⁰ A nemzettudat torzulása akkor is bekövetkezik, ha etnikai sztereotípiák – tulajdonság – és jellemdefiníciók, „mi-csoport központúság”, kirekesztő viselkedések igazolása, gyanakvás, visszautasítás, zártság, rugalmatlanság, csoporton kívüli emberek rosszindulatú bírálata, tekintélyi alávetettség – válnak uralkodóvá.

A VILÁGPOLGÁR

Polgári öntudat alakítja ki a világpolgár nézetrendszerét. Aki e nézeteket vallják, nem szívesen fogadják a nemzetidentitás reneszánszát. A nemzeti szerveződéseket kirekesztőnek tartják, melyben felülkerekedik a tekintélyuralom. Sz. Dévai Judit írja: „Új internacionalizmus alapján állók azonnal európerként kívánják magukat azonosítani: ez a szemlélet ismét urbánus magatartásként jelenik meg, s vele szemben a nemzeti öntudat népiesként... Ami napjainkban lejátszódik, a két csoport harca, hogy melyik arc képviselje Magyarországot”. Ma még úgy tűnik, hogy a két nézetrendszerben nincs konszenzus. A polgári öntudat a kozmopolita műveltség és identitás fontosságát – az emberiségbe való „betagolódást” – hangsúlyozza. A világhoz kötődésükben a szabadság, a tolerancia, a demokrácia, az emberi méltóság kapja a főhelyet. Ezzel szemben a nemzeti öntudat elméleti alapja: az egyének nem az emberiséghez kötődnek elsősorban, hanem a konkrét szülő-nevelő közösségekhez.²¹ Pozsgai Imre álláspontja: „A nemzeti méltóság visszaszerzése, a toleranciával párosuló önmegőrzés, a szellemi-lelki összetartozás éltetése nem nacionalizmus... Hiányában azonban minden nép lealacsonyodik, amely saját nemzetét megkerülve akarja egyenesen az emberiségbe helyezni saját perspektíváit.”²²

Pluralista társadalomban természetes, hogy az emberek más-más módon – eltérő nézetek alapján – kötődnek szűkebb és tágabb társadalmi környezetükhöz. Nem az a probléma, hogy sokféle szemlélet, elmélet és gyakorlat alakul ki a nemzetiséghez, a nemzethez, az emberiséghez kötődésről, hanem a nézetekben rejlő türelmetlenség okoz gondot, embercsoportokat kizáró, megbélyegző szándék, a nézetek erőszakos terjesztése és kizárólagosságra törekvés okoz zavarokat. Azt kellene belátni, hogy a nemzetiségi, a nemzeti és a globális azonosság tudatnak egyaránt helye lehet egymás mellett. A józan ész diktálja, hogy a nemzetek globális szerveződése ne a patriotizmus elvetésével, hanem kifejesztésével valósuljon meg.

A nevelés előnyösen akkor változik meg, ha a romboló nacionalizmus, a sovinizmus, az előítélet, az antiszemitizmus, az idegengyűlölet eltűnik a nevelésből és az oktatásból. Az isko-

la hozzájárulhat, hogy a tanulók gondolkodásában, tevékenységében helyet kapjanak a nemzeti és a globális értékek. Innovatív nevelési cél: a leendő magyar állampolgárok saját nemzeti kultúrájuk birtokában – más népek értékeit elfogadva – vegyenek részt az európai és más globális szerveződésekben.

JEGYZET

1. Sz. Dévai Judit: Identitás – szélzúgásban, Kortárs, 1993/8–9. 71., 73. p.
2. Adler, A.: Emberismeret. Gyakorlati individuálpaszichológia, Göncöl L. Bp., é.n. 184. p.
3. Bibó István: Válogatott tanulmányok (1935–1979) IV., Magvető Kiadó, Bp., 1990. 345., 350–351, 372–373., p.
4. Babits Mihály: A magyar jellemről. Mi a magyar? (Szerkesztette: Szekfü Gyula). Magyar Szemle Társaság, Bp., 1939. 86. p.
5. Angelusz Erzsébet: Antropológia és nevelés, Új Pedagógiai Szemle, 1993/2. sz., 10. p.
6. Lányi András: Mit ér a magyar, ha zsidó?, Liget, 1993/ősz/61. p.
7. Barta Jánosné: A nemzeti identitásról. Övönőképzők és Tanítóképző Főiskolák Közleményei. XX. Debrecen, 1986., 63–64. p.
8. Csepeli György: Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon a 70-es években. Múzsák Közművelődési K. Bp., 1985. 55., 64., 68. p.
9. Sz. Dévai J.: i. m. 71–72. p.
10. U.o. 74–78. p.
11. Lányi A.: i. m. 62. p.
12. Piaget, J. – Weil, A.: A haza és más országokhoz fűződő viszony fogalmának kialakulása a gyermekben, Vö. Csepeli György (szerkesztő). Előítéletek és csoportközi viszonyok. Bp., 1980. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 159–188. p.
13. Havas Péter: A nemzeti azonosságtudat erősítése környezetismeret órán, A tanító, 1990/12. sz. 9. p.
14. Pataki Ferenc: Az iskolaügyi szociálpaszichológiai dimenziói, Új Pedagógiai Szemle, 1991/9. sz. 27. p.
15. Kosáry Domokos: A magyar történelem és a nagyvilág, Köznevelés, 1990/2. sz. 4. p.
16. Pallagi Ferenc: Megadásról nem tárgyalunk, Élet és irodalom, 1992. május 8. 6. p.
17. Kovács Imre: Népiség, radikalizmus, demokrácia. Gondolat Nyilvánosság Klub, Századvég, Bp., 1992. 148. p.
18. Stavenhagen R.: Etnikai konfliktusok és hatásuk a nemzetközi életre. Magyar Tudomány, 1991/11. sz. 1882. p. Vö. Általános történelmi fogalomgyűjtemény. (Szerkesztette: Markó László). Novotrade K. Kaposvár, 1990. 84., 107–108. p.
19. Sz. Dévai J.: i. m. 73–74. p.
20. Lányi A.: i. m. 61., 65., 67., p.
21. Sz. Dévai J.: i. m. 75–76. p.
22. Pozsgai Imre: A nemzeti emlékhelyek és nemzettudat, Új Forrás, 1988/október, 5. p.

DR. FARKAS OLGA

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Szeged

A konstruktív viselkedés tanulása

SZÍNFOLT A FAKULTÁCIÓS PROGRAMKÍNÁLAT PALETTÁJÁN

A negyedéves főiskolai hallgatók összefüggő februári tanítási gyakorlatait figyelemmel kísérő tanárok évek óta beszámolót készítenek a látott órákról, a jelöltek felkészültségéről. Sőt: a személyes beszélgetések és tapasztalatok alapján javaslatokat is tesznek a tanárképzésre vonatkozóan.